

Paatsalu küla, Varbla vald, Pärnu maakond
 Muinsuskaitse eritingimused ja projekt: Koppel Koppel Arhitektid OÜ,
 Mihkel Koppel
 Restaureerimistööd: Restaureerimisfirma Hard OÜ
 Muinsuskaitse järelevalve: FIE Aiki Kama
 Tellija: Illuste Mõis OÜ
 Toetused: Muinsuskaitseamet

ILLUSTE MÕISA PEAHOONE KATUSE RESTAUREERIMINE

Nele Rent

Ajaloolise jaotuse järgi Läänemaale Karuse kihelkonda kuulunud Illuste mõisa (saksa k *Illust*) on esimest korda mainitud 1646. a.¹ Alates 1871. a kuni võõrandamiseni 1919. a kuulus see koos Paatsalu ja Nehatu mõisaga Vatla ja Pootsi mõisnikele von Maydellidele ning oli kasutusel suve- ja nn vanatüdrukute mõisana.

Rügistamise järel on kompleksil olnud erinevaid rentnikke ja omanikke, sealhulgas aastakümneid Tallinna Oktoobri Rajooni Laste ja Noorte Spordikool (hilisem Tallinna Kristiine Spordikool), kes kasutas mõisat suviste laste- ja spordilaagrite jaoks. Aastast 2014 kuulub kompleks Illuste Mõis OÜ-le, kes jätkab seal laste- ja spordilaagrite korraldamist.

Kahekorruseline juugendstiilis peahoone ehitati Eduard Theodor von Maydelli tellimusel 1912. a saksa päritolu Riia arhitekti Otto Wildau² kavandi järgi, asendades samal kohal 1909. a maha põlenud hoone. Vanast hoonest on praeguses säilinud raudkividest sokkel, üks vana korstnapiip ja mõni tellissein esimesel korrusel.

Hästi liigendatud ebasümmeetriline härrastemaja on madala sokli, krohvitud seinte ning kõrge, katuseharjani ulatuva, keske kolmnurkfrontooniga vahvärkehitis. Seda ilmestavad lõikuvad katusepinnad, polügonaalised erkerid, akende tahutud tenderpiirded, sihvakad korstnad ja pikalt katusele ulatuvad ümarkaarsed katusevalgmikud. Dekoori asendab heleda krobelse pritskrohvpinna vastandamine tumedaks toonitud puitdetailidele. Vurtsu lisavad viilude ruudukujuliselt tapitud prussidest vahvärk ja avatuks jäetud murispuude³ otsad.

Hoone katusemaastik on väga mitmekesine – eri hooneosad ristuvad, katusehari tõuseb ja langeb, muudab suunda –, mistõttu on katuse kandekonstruktsioonidel väga palju erilahendusi. Seal on kasutatud vähemalt kuut tüüpi toolvärki, lõiguti leidub nii liht- kui ka trapetsturvikuid.

Arhitekt Mihkel Koppeli hinnangul on muidu nii meisterlikult teostatud katusekonstruktsioonides vähemalt ühes kohas näha, et puusepad ei ole osanud keerulist sõlme korrektselt lõpetada. Nimelt on eri kõrgusel liituvad neelud, tiibhoone ja harja kõrguse muutumine kokku viidud suhteliselt segaselt, kusjuures ebalooigiliselt kat-

kevad nii toolvärk kui ka muidu regulaarne sarikasamm ja suund. Välistatud ei ole, et selles punktis lõpetati ka erinevatelt otstelt alustatud katusetööd.

Katuse kattematerjaliks kavandas arhitekt Wildau kiltkivi, kuid säästlikult kasutati algul hoopis tõrvatud sindelkatet, mis kattis ka kumeraid uuke. Ainult neelud ja säilinud katusealuugid olid tsiingitud terasplekist. 1970. aastail kaeti sindlid eterniidiga ja uugid plekiga.

Traditsiooniliselt ongi juugend-/heimatstiilis hoone te kattematerjalina kasutatud vajaduse korral kumerate vormide järgi vormitavaid materjale, nagu sindel, kimm, roog, kilt- või piibrisabakivi ning plekk. Valtspolekk, mida on samuti võimalik kumeruste järgi vormida, selle hoone jaoks ei sobinud, sest see on liiga sile ja ühtlane ning pleki valtsid joonistaksid katusele konkreetseid triibud, varjutades katuse tahulisust ja vaba looklevust. Pealegi ei vasta valtspolekk kui industriaalajastu vabrikutoode juugendi põhiprintsiibile matkida Lääne-Euroopa keskaegset taluelamut.

Johtuvalt tellija hinnatundlikkusest pakkus arhitekt Koppel välja kiltkivi jäljendava rombikujulise eterniitplaadi. Ehkki ettepanek oli vastuolus seadusesättega (algupärasest erinevate ja algupäraseid matkivate ehitusmaterjalide kasutamine on keelatud), jäi Muinsuskaitseamet seekord nõusse. Argumentideks said mälestise seisukord – kivitakatus on konstruktsiooni jaoks liiga raske –, ruumiesetika ja omaniku rahalised võimalused (kiltkivi on mitu korda kallim).

2015. a suvel alustatud ja järgmisel hilissügisel lõpetatud tööde käigus eemaldati katuse amortiseerunud eterniitplaadid ja koristati pööningukorruks sinna kuhjunud sodist. Proteesimise teel taastati kahjustunud sarikad ja katusekonstruktsiooni osad. Lisati puuduvad pennid ja tõmbtalade ühendused kohtades, kus turvikute tööpõhimõte oli nõrgestatud, ning rihiti katus. Paigaldati aluslaudis ja kahekihiline ruberoidkate. Ruberoidi alla neelude põhja paigaldati neeluplekid. Neelude juures ja katuse servades kinnitati ruberoidikihid omavahel lisaks naelutusele veel bituumenmastiksiga.

Tarnetõrgetest tekkinud mõningase viivituse järel sai paika ka pealiskate: UAB Eternit Baltic väikeseformaadili-

(1)

(2)

ne (400 × 400 mm) siledapinnaline tumehall eterniitplaat Dacora, mis laoti rombimustrisse. Samal ajal korrastati korstnapitsid ja räästakastid ning fassaadid said uue lubi-värvikatte.

2016. a suvel katusetöödega samal ajal tehtud siseviimistluskihtide uuringud pakkusid põnevaid leide, täpselt maalinguid ja tapeedikatkeid. Sisekujundusprojekti valmimise ja teostamise järel pakuvad need ehk põhjust kirjutada Illuste mõisa peahoonest järgmisteski aastaraamatutes. Kuid kindlasti saab siis lõpuks maha tõmmata arhitektuuriajaloolase Ants Heina 36 aastat tagasi antud hinnangu hoone iluvaenulike interjööride kohta.

(1) Vaade esifassaadile pärast tööde lõpetamist. Fotod Nele Rent
(2) Vaade esifassaadile enne restaureerimist 2014. a

¹ Hein, A. Illuste mõis. Ajalooline öiend. 1980. ERA.T-76.1.10661.

² Otto Wildau on projekteerinud ka Taagepera, Holdre, Peetri ja Kärstna mõisa peahoone.

³ Räästapärilin – sarikaid kandev, seina pealmine palk.